

Info

Referer bij het verwijzen naar deze tekst altijd naar de gepubliceerde versie:

Compaijen, Rob. 2021. "Is er reden om voor het christendom te kiezen?," in: *Sophie* 11/5, pp. 12-17.

IS ER REDEN OM VOOR HET CHRISTENDOM TE KIEZEN?

Rob Compaijen

Is er reden om voor het christendom te kiezen? In dit artikel – dat gebaseerd is op het laatste hoofdstuk van zijn boek *Kierkegaard, MacIntyre, Williams, and the Internal Point of View* – verkent Rob Compaijen deze vraag. Hij laat zien dat deze ogenschijnlijk simpele vraag een heel scala aan zeer fundamentele filosofische en theologische vragen en kwesties oproept.

Er is al heel wat aandacht besteed aan de vraag of er reden is om voor het christendom te kiezen. Veel van de debatten over deze kwestie gaan over de vraag naar de redelijkheid van geloofsovertuigingen. Zijn er redenen om te denken dat God bestaat, en hoe goed zijn die redenen eigenlijk? Hoe geloofwaardig is het dat Jezus van Nazareth ook God zelf is? Waarom zouden we aannemen dat de evangeliën die opgenomen zijn in het Nieuwe Testament een historisch betrouwbaar beeld geven van Jezus en zijn verkondiging?

Deze vragen zijn stuk voor stuk belangrijk, maar in dit artikel richt ik me op een andere kwestie. Ik wil hier niet de vraag stellen naar de redelijkheid van christelijke overtuigingen, maar de vraag verkennen of er reden is om voor het christendom te *kies*en. Deze kwestie kan op verschillende manieren onder woorden worden gebracht. Heb ik reden om mijzelf over te geven aan God? Om af te zien van mijzelf en me in mijn leven te laten leiden? Om mezelf toe te vertrouwen? Om mijn leven zo te veranderen dat daarin Jezus Christus' voorbeeldigheid en verkondiging tot uitdrukking worden gebracht?

Zoals gezegd: we kunnen de vraag op verschillende manieren formuleren. Al deze (en eventuele andere) formuleringen drukken echter hetzelfde punt uit, namelijk dat er gevraagd wordt naar redenen om iets te *doen*. Er wordt niet gevraagd naar redenen om iets voor waar te houden, maar naar redenen om te *handelen*, om een *keuze* te maken. Wat technischer geformuleerd: wanneer ik in dit artikel de vraag verken of er reden is om voor het christendom te kiezen, dan vraag ik naar *reasons for action* en niet naar *reasons for belief*.

Christen-zijn als praktijk

Het is belangrijk om het genoemde onderscheid te maken, omdat de keuze voor het christendom meer omvat dan geloofsovertuigingen van het christendom voor waar (gaan) houden. Zelfs als je die geloofsovertuigingen voor waar houdt, is daarmee nog niet gezegd dat je jezelf ook hebt toevertrouwd aan God. De brief van Jakobus illustreert dit inzicht op krachtige wijze. Jakobus schrijft: “U gelooft dat God één is; daar doet u goed aan. Maar ook de demonen geloven dit, en zij sidderen” (Jakobus 2:19; HSV). Het is mogelijk om geloofsovertuigingen voor waar te houden en toch jezelf niet over te geven aan de realiteit die tot uitdrukking komt in die overtuigingen. Christen-zijn is een praktijk, een vorm van leven. Wanneer we dus de vraag stellen naar redenen om voor het christendom te kiezen, is het onvoldoende om te verwijzen naar redenen om geloofsovertuigingen voor waar te houden; wat we moeten doen, is onderzoeken of er reden is om die praktijk, die vorm van leven, binnen te stappen.

In dit artikel wil ik duidelijk maken wat het betekent om *die* vraag te beantwoorden. De vraag valt volgens mij uiteen in twee andere vragen. Ten eerste, wat betekent het om reden te hebben om iets te kiezen? Ten tweede, wat is dat christelijke leven eigenlijk waarvoor we zouden kunnen kiezen? De eerste vraag beantwoord ik met verwijzing naar een debat in de academische filosofie; de tweede vraag beantwoord ik door de visie van de negentiende-eeuwse Deense filosoof en theoloog Søren Kierkegaard centraal te stellen.

Internalisme en externalisme

Als we willen weten of er reden is om voor het christendom te kiezen, moeten we eerst bepalen wat het überhaupt betekent een reden te hebben om iets te doen of te kiezen. Over die laatste vraag bestaat in de hedendaagse meta-ethiek een complex debat dat ik hieronder zo toegankelijk mogelijk probeer weer te geven.

Het meest invloedrijke artikel over de vraag wat het betekent reden te hebben om iets te doen, is waarschijnlijk *‘Internal and external reasons’*ⁱⁱ van de Britse filosoof Bernard Williams (1929-2003). Onder invloed van dat artikel richt het debat zich vooral op de vraag of we een internalistische of een externalistische visie op redenen zouden moeten omarmen. De vraag is nu natuurlijk: wat wordt hier precies bedoeld met ‘internalistisch’ en ‘externalistisch’?

Laten we een voorbeeld gebruiken. Heb ik reden om de tandarts te bezoeken? Volgens de internalistische visie heb ik alleen reden om de tandarts te bezoeken wanneer ik begrijp dat (enkele van) mijn huidige verlangens vervuld worden in het tandartsbezoek. Welnu, ik hecht aan een goede mondhygiëne en ben als de dood voor kiespijn. Ik ga er bovendien van uit dat een regelmatig bezoek aan de tandarts bijdraagt aan een goede mondhygiëne en kiespijn helpt te

voorkomen. Aangezien ik dus inzie dat deze verlangens vervuld worden door tandartsbezoek, heb ik inderdaad reden om de tandarts te bezoeken. Maar stel je nu eens het tegenovergestelde voor: ik hecht geen enkele waarde aan een goede mondhygiëne, maak me totaal niet druk om kiespijn, ben ook nog eens bang voor de tandarts, enzovoort. Ik heb met andere woorden geen verlangens die vervuld worden door een tandarts te bezoeken. Volgens de internalistische visie moeten we daarom zeggen dat ik in dat geval *geen* reden heb om de tandarts te bezoeken.

De externalistische visie zegt daarentegen dat redenen onafhankelijk van zijn van verlangens. Dat wil zeggen: zelfs als ik op geen enkele manier gemotiveerd ben om de tandarts te bezoeken, zelfs als geen enkele van mijn huidige verlangens vervuld wordt in een tandartsbezoek, zou ik nog steeds reden kunnen hebben om naar de tandarts te gaan. Iemand zou bijvoorbeeld tegen me kunnen zeggen: “Vriend, of jij nu wel of geen waarde hecht aan een goede mondhygiëne, of het jou nu wel of niet uitmaakt of je kiespijn hebt of niet, of het jou nu wel of niet een zorg is dat je tanden scheef blijven staan – al die dingen zijn irrelevant. Goed zorgen voor je gebit is gewoon een belangrijke zaak, en daarom heb jij reden om de tandarts te bezoeken.”

Dit type redenering zou je weleens bekend voor kunnen komen als je kinderen hebt (als ouder van jonge kinderen vind ik het in ieder geval herkenbaar). Wat hier – net als in veel gesprekken van ouders met hun kinderen – gebeurt, is dit: je probeert iemand te overtuigen van het belang van een keuze of handeling in weerwil van het feit dat de verlangens van die ander een andere kant op wijzen. Het is waarschijnlijk niet moeilijk om te zien dat je je hier gevaarlijk dicht bij manipulatie bevindt. Te betogen dat iemand anders reden heeft om naar de tandarts te gaan, kan heel gemakkelijk een verkapte manier zijn om *jouw* verlangens vervuld te zien worden: je bent het bijvoorbeeld zat om zijn vieze gebit te moeten aanschouwen.

Manipulatie

Dat ons spreken in termen van externe redenen steeds gevaarlijk dicht bij manipulatie ligt (en het soms daadwerkelijk is), is een belangrijk argument om voor de internalistische visie te kiezen. Het internalisme loopt veel minder risico om tot manipulatie te verworden omdat mensen volgens deze visie alleen reden hebben om keuzes te maken die in lijn zijn met datgene wat ze reeds gemotiveerd zijn te doen. Iemand ervan proberen te overtuigen dat hij of zij wel degelijk reden heeft om naar de tandarts te gaan, betekent hier hooguit: iemand in te laten zien dat hij of zij wel degelijk bepaalde verlangens heeft die vervuld worden in een tandartsbezoek. Dit is een zachte methode waarbij je aansluit bij de persoon met wie je spreekt en hem of haar opmerkzaam probeert te maken op nog niet (of onvoldoende) onderkende verlangens. Ik vind deze inzet zeer

belangrijk en het is voor mij dan ook een heel relevant argument om voor de internalistische visie te kiezen.

Er zijn andere argumenten voor het internalisme. Ik kan die echter niet uitwerken zonder in zwaar theoretische overwegingen terecht te komen. Dit artikel is daarvoor niet de plek.ⁱⁱⁱ Hier heb ik vooral duidelijk willen maken wat het verschil is tussen de internalistische en de externalistische visie, en een belangrijk argument willen noemen om voor het internalisme te kiezen.

Hierboven schreef ik dat de vraag of er reden is om voor het christendom te kiezen uiteenvalt in twee vragen: wat betekent het om reden te hebben om iets te doen of te kiezen? en wat is dat christelijke leven eigenlijk waarvoor we zouden kunnen kiezen? Op de eerste van deze vragen hebben we nu een antwoord: we hebben reden om iets te kiezen wanneer we inzien dat de verlangens die we reeds hebben vervuld worden in het maken van die keuze. Laten we ons nu op de tweede vraag richten.

Kierkegaard over christelijk leven

Het beantwoorden van de vraag wat het christendom als praktijk, als vorm van leven, eigenlijk behelst, is geen sinecure. We kunnen daarop veel verschillende antwoorden geven. Hier zal ik me concentreren op de visie die we aantreffen in het oeuvre van Søren Kierkegaard. Ik richt me op zijn ideeën omdat hij veel aandacht heeft voor het christendom als vorm van leven en omdat hij zeer geïnteresseerd is in de situatie waarop ik me in dit artikel concentreer: de keuze voor en overgang naar een christelijk leven.

Kierkegaard benadrukt steeds dat je niet als christen wordt geboren. Christen-zijn is evenmin de uitkomst van een soort natuurlijke ontwikkeling. Het te worden vergt een keuze, overgave of toewijding – en het maken van die keuze betekent een radicale verandering. Er is christelijk leven en het leven dat daaraan voorafgaat. Dat laatste wordt in Kierkegaards veelstemmige oeuvre nogal eens beschreven als ‘natuurlijk leven’. Hoe karakteriseert hij christelijk leven en het onderscheid daarvan met natuurlijk leven? Opnieuw: een voldoende genuanceerd antwoord op die vraag neemt meer ruimte in dan ik hier heb, dus laat ik me richten op enkele kernaspecten die naar voren komen in twee van zijn meest belangrijke boeken over deze thematiek: *Wat de liefde doet*^v en *Oefening in christendom*^v.

Een christelijk leven is een leven dat zich op de juiste wijze tot Jezus Christus, de God-mens, verhoudt. Dat betekent in Hem en Zijn verkondiging geloven, maar dat geloof is alleen maar werkelijk wanneer het zich uit in het geleefde leven. Zoals Dietrich Bonhoeffer, geïnspireerd door Kierkegaard, later zou schrijven in *Navolging*: “[A]lleen de gelovige is gehoorzaam, en alleen de gehoorzame gelooft.”^{vi} Kierkegaard beschrijft de vorm die een dergelijk gelovig leven heeft

daarom in termen van de navolging van Christus, en de concrete belichaming daarvan is een leven van radicale, zelfopofferende naastenliefde.

Kierkegaard benadrukt voortdurend dat zo'n leven ons ongelegen komt. Niet alleen omdat het in de praktijk brengen van de radicale liefde die Christus belichaamde een kwestie is van afsterven aan jezelf, maar ook omdat je, als je zo probeert te leven als Christus leefde, onherroepelijk met tegenstand en vervolging te maken zult krijgen. Sterker nog: Kierkegaard suggereert nogal eens dat je je flink achter je oren moet krabben wanneer je in je leven als christen niet met vervolging te maken hebt. In één van de meest onthutsende passages uit *Oefening in christendom* schrijft Kierkegaard dan ook:

En als het nu om een heel leven gaat, dit ten offer wijden, zonder enig uitzicht op verlichting zo'n toekomst tegemoet gaan, vrijwillig op zich nemen om zich tot het uiterste in te spannen en daarmee te bereiken, of liever, met zekerheid te bereiken jaar in jaar uit te worden uitgelachen, vervolgd, en uiteindelijk gedood: o, zelfs voor de sterkste mens zijn er ogenblikken, dat het hem mensvijandig zal lijken zoiets van een mens te eisen!^{vii}

Hij suggereert hier dat zelfs degenen die reeds christen zijn soms verpletterd kunnen worden door de indruk dat christelijk leven mensvijandig is. Hoeveel sterker moet die indruk wel niet zijn bij degenen die er van buitenaf naar kijken?

Zoals gezegd: Kierkegaard contrasteert het christelijke met het natuurlijke, en benadrukt het radicale onderscheid tussen beide vormen van leven. Eén van de manieren waarop hij dat doet, is door te suggereren dat de natuurlijke mens het christelijke leven als aanstootgevend ervaart. Niet alleen is het aanstootgevend dat Jezus van Nazareth, een mens zoals jij en ik, beweert Gods zoon te zijn. Het is ook aanstootgevend dat het leven dat als ideaal wordt gepresenteerd (een leven van radicale en zelfopofferende naastenliefde in navolging van die mens), feitelijk een leven van afsterven aan jezelf is dat dan ook nog 'beloond' wordt met tegenstand en vervolging. Tussen het natuurlijke en het christelijke is er geen continuïteit, maar een radicale breuk. In *Wat de liefde doet* schrijft Kierkegaard:

Men heeft het christendom op allerlei manieren verward, maar onder meer ook zo, dat men, door het het hoogste, het diepste te noemen, het liet voorkomen alsof het zuiver menselijke in relatie stond tot het christelijke als het hoge of het hogere tot het hoogste en het allerhoogste. [...] Nee, het christelijke is weliswaar het hoogste en het allerhoogste, maar dan wel zo dat het een ergernis is voor de natuurlijke mens.^{viii}

Er is geen reden om voor het christendom te kiezen

“Maar”, laat Kierkegaard iemand vragen in *Oefening in christendom*, “als het christelijke iets zo verschrikkelijks en ontzettends is, hoe ter wereld kan het in een mens dan opkomen om het christendom aan te nemen?”^{xix} Dat is inderdaad de vraag die onvermijdelijk opkomt, en het is een variatie op de vraag die in dit artikel centraal staat. Laten we de inzichten die we tot nu toe hebben opgedaan samennemen om onze vraag te beantwoorden. De beantwoording ervan veronderstelt enerzijds een bepaalde visie op redenen voor het handelen en anderzijds een bepaalde visie op het christendom. Die visie op redenen die ik centraal heb gesteld zegt dat we alleen redenen hebben om een keuze te maken wanneer we begrijpen dat de verlangens die we reeds hebben vervuld worden in het maken van die keuze. De visie op christendom waarop ik me heb geconcentreerd is de Kierkegaardiaanse die zegt dat christelijk leven een leven in navolging van Christus is; een leven dat bovendien, gezien vanuit een natuurlijk standpunt, ergerniswekkend en uiteindelijk mensvijandig is.

De lezer ziet de conclusie wellicht al opdoemen. Gegeven de visies waarop ik me heb geconcentreerd, kan er geen reden zijn om voor het christendom te kiezen. Laat ik duidelijk maken waarom. De vraag ‘waarom zou ik voor het christendom kiezen?’ of ‘heb ik redenen om voor het christendom te kiezen?’ veronderstelt dat de persoon die de vraag stelt op één of andere manier nog buiten het christendom staat, er nog geen onderdeel van uitmaakt. Hij of zij belichaamt, in de woorden van Kierkegaard, een natuurlijk gezichtspunt. Gegeven het internalisme wordt de vraag nu: is vanuit dit natuurlijke gezichtspunt in te zien dat de verlangens die de natuurlijke mens reeds bezit, vervuld zullen worden in de keuze voor het christendom? Kierkegaard heeft het onderscheid tussen het natuurlijke leven en het christelijke leven echter zo radicaal gemaakt dat dit onmogelijk is. De natuurlijke mens kan niet anders dan het christendom als ergerniswekkend en mensvijandig zien – dat wil zeggen: als iets dat precies *niet* tot de vervulling van natuurlijke verlangens leidt, als iets dat juist haaks staat op de vervulling ervan.

Of toch wel?

De misschien verontrustende conclusie dat er geen redenen kan zijn om voor het christendom te kiezen, kan worden vermeden. Ik concentreer me op twee mogelijke strategieën. De eerste manier om de conclusie te vermijden is door de internalistische visie te verruilen voor een externalistische. Door redenen niet langer afhankelijk te laten zijn van de bestaande verlangens van mensen, zouden we kunnen zeggen dat mensen, welke richting hun verlangens ook op wijzen, hoe dan ook redenen hebben om het christelijke leven te omarmen. Deze gedachtegang zou

door iemand als volgt geformuleerd kunnen worden: “Of je nu wel of niet geneigd bent voor het christendom te kiezen, of je de gedachte aan de navolging van Christus nu wel of niet ergerniswekkend vindt, of je nu wel of niet terugdeinst voor de radicale zelfopoffering die van je gevraagd wordt – al die zaken zijn irrelevant. Het christelijke leven is simpelweg het hoogste, het is de uiteindelijke bestemming van het menselijk bestaan, en daarom heb je reden om ervoor te kiezen.” We kunnen de argumentatie variëren; iemand anders zou kunnen wijzen op de veronderstelde diepste belangen van de mens die gerealiseerd worden in de keuze voor het christendom, en weer iemand anders zou kunnen wijzen op het vreselijke lot dat je treft in het hiernamaals wanneer je de keuze niet maakt. Al deze verhalen maken echter dezelfde beweging: de bestaande verlangens van mensen worden als irrelevant beschouwd wanneer de mensen verteld wordt wat ze reden hebben om te doen. Er wordt hier, zo zouden we kunnen zeggen, over de harten van de mensen heen gepreekt.

De strategie om de internalistische visie voor de externalistische te verruilen maakt het in bepaald opzicht dus veel gemakkelijker om te concluderen dat (alle) mensen reden hebben om voor het christendom te kiezen. Maar er hangt een flink prijskaartje aan. Eerder suggereerde ik al dat het externalisme zich gevaarlijk dicht bij manipulatie ophoudt, en ook hier is dat risico evident. Iedereen kan zich in dit kader iets voorstellen bij dubieuze missionaire activiteiten: zonder na te gaan wat concrete mensen beweegt, zonder te vertrekken vanuit wie ze in werkelijkheid zijn, wordt ze gezegd de keuze voor het christendom te maken. Pogingen om duidelijk te maken dat mensen reden hebben om die keuze te maken zouden daarentegen heel nauw aan moeten sluiten bij wat hen reeds beweegt. Kierkegaard heeft dat, in weerwil van zijn radicale visie op het onderscheid tussen het natuurlijke en het christelijke, prachtig onder woorden gebracht: “Als je dat kunt doen, als je heel nauwkeurig de plek kunt bepalen waar de ander zich bevindt, en daar kunt beginnen, dan kun je misschien zo gelukkig zijn hem naar de plek te leiden waar jij bent.”²⁸ Het lijkt me dus dat we ook in de context van het kiezen voor het christendom reden hebben om vast te houden aan de internalistische visie.

Moeten we het christelijke radicaal van het natuurlijke onderscheiden?

De tweede strategie om de conclusie te vermijden dat er geen reden is om voor het christendom te kiezen, is door de radicale visie op het onderscheid tussen het natuurlijke leven en het christelijke leven op te geven. Deze strategie lijkt me, in tegenstelling tot de vorige, van heel groot belang. Door het christelijke zo radicaal van het natuurlijke te onderscheiden, is Kierkegaard – en andere auteurs en stromingen in de protestants-christelijke traditie die de radicale visie huldigen – heel goed in staat het eigene van het christendom te onderstrepen. De keerzijde is echter dat het

voor ‘buitenstaanders’ onmogelijk is geworden om Gods openbaring als goed of heilzaam te herkennen. Het is dan onduidelijk geworden in welke zin het evangelie als *goed* nieuws gezien kan worden door hen die nog niet voor het christendom gekozen hebben. En dat heeft ook ingrijpende implicaties voor de vraag of we reden hebben – zelfs *kunnen* hebben – om een christelijk leven te omarmen. Niemand heeft dit probleem scherper beschreven dan C.S. Lewis. In *Het probleem van het lijden* schrijft hij:

Als [...] Gods morele oordeel zo sterk van het onze verschilt dat onze ‘zwart’ zijn ‘wit’ kan zijn, betekenen de woorden ‘God is goed’ niets meer; want als we dat zeggen, maar tegelijk beweren dat zijn goedheid heel anders is dan de onze, zeggen we eigenlijk alleen nog maar ‘God is heel anders dan wij’. En een totaal onbekende eigenschap van God kan voor onze geen morele reden zijn om hem lief te hebben of te gehoorzamen. Als Hij niet in onze betekenis ‘goed’ is, kunnen we hem, als er al sprake is van gehoorzamen, alleen uit vrees gehoorzamen. Dan zullen we even bereidwillig een almachtige Schurk gehoorzamen. Wie verkondigt dat de mens Totaal Verdorven is – en dus de conclusie trekt dat wij zo totaal slecht zijn dat ons idee van het goede volkomen onbetrouwbaar is – verandert daarmee het christelijk geloof in een soort duivelaanbidding.^{xi}

Wie – zoals Kierkegaard en zoals bepaalde auteurs en stromingen in de protestants-christelijke traditie – de radicale discontinuïteit tussen het natuurlijke en het christelijke benadrukt, lijkt geloof als een zichzelf-toevertrouwen-aan, de nek om te draaien. Hoe zouden we immers onszelf kunnen toevertrouwen wanneer we geen enkel zicht hebben op datgene wat aan gene zijde van de keuze ligt of, erger nog, wanneer het louter onze ergernis opwekt?

Conclusie

In dit artikel heb ik de vraag verkend of er reden is om voor het christendom te kiezen. In deze verkenning heb ik geprobeerd duidelijk te maken waarom we voor een internalistische visie op redenen voor het handelen zouden moeten kiezen, en waarom we reden hebben om de verhouding tussen natuur en genade niet te begrijpen in termen van een radicale discontinuïteit. Misschien heb ik u niet overtuigd van de standpunten die ik huldig. Ik hoop u er echter wel van doordrongen te hebben dat de ogenschijnlijk simpele vraag naar redenen om voor het christendom te kiezen een heel scala aan zeer fundamentele filosofische en theologische vragen en kwesties oproept.

Noten

-
- ⁱ R. Compaijen, *Kierkegaard, MacIntyre, Williams, and the Internal Point of View*, Palgrave MacMillan 2018, p. 235-284.
- ⁱⁱ B. Williams, 'Internal and external reasons', in: *Moral Luck. Philosophical Papers 1973-1980*, Cambridge University Press 1981, p. 101-113.
- ⁱⁱⁱ De lezer die de materie interessant vindt, verwijs ik graag naar hoofdstuk 3 van mijn boek. Daar maak ik ook duidelijk waarom ik, hoewel ik het internalisme verdedig, Williams' internalisme uiteindelijk niet bevredigend vind.
- ^{iv} S. Kierkegaard, *Wat de liefde doet*, Damon 2007.
- ^v S. Kierkegaard, *Oefening in christendom*, Damon 2011.
- ^{vi} D. Bonhoeffer, *Navolging*, Ten Have 2009, p. 30. In Bonhoeffers tekst zijn de woorden gecursiveerd.
- ^{vii} Idem, p. 137.
- ^{viii} S. Kierkegaard, *Wat de liefde doet*, p. 70.
- ^{ix} S. Kierkegaard, *Oefening in christendom*, p. 86.
- ^x S. Kierkegaard, *Mijn schrijverswerkzaamheid*, Damon 2015, p. 35.
- ^{xi} C.S. Lewis, *Het probleem van het lijden*, Kok 2001, p. 36-37.